

3. A NŐI MUNKAERŐ HELYZETE AZ EU-BAN ÉS MAGYARORSZÁGON

3.1. NŐI FOGLALKOZTATOTTSÁG POSZTSZOCIALISTA EU-TAGORSZÁGOKBAN*

SAMU FLÓRA, SCHARLE ÁGOTA & CSILLAG MÁRTON

A 2000-es évek elején a posztszocialista EU-tagországok a női foglalkoztatottság terén még jobban teljesítettek a régi tagországoknál. Az évtized végére elvesztették ezt az előnyt, de a globális gazdasági válság, illetve az azt követő fellendülés során visszanyerték egy részét (*Csillag és szerzőtársai*, 2013). Ez az alfejezet azt vizsgálja, hogy a demográfiai és szakpolitikai tényezők milyen szerepet játszottak e változásokban.

Az 1989-es rendszerváltás előtt a kelet-közép-európai régió országaiban magas volt a foglalkoztatottság, és csekély a nemek közötti foglalkoztatási különbség. A szovjet blokk országai között kisebb volt a szórás, mint az EU15 esetében, ahol a női foglalkoztatottság jelentős eltéréseket mutatott a tagországok között: az északi országokat magas, a déli országokat alacsony szint jellemezte. A rendszerváltással járó gazdasági sokk hatására azonban a női foglalkoztatottság lecsökkent a kelet-közép-európai régióban, és csak lassan indult újra emelkedésnek. Bár 2000 óta folyamatosan nőtt a nők foglalkoztatási aránya az új EU-tagországokban, az EU15 átlagát a balti államok kivételével csak az utolsó néhány évben közelítette (vagy haladta) meg (3.1.1. ábra).

A női munkanélküliség a 2000-es években a legtöbb kelet-közép-európai országban meghaladta az EU15 átlagát, a világgazdasági válság óta azonban az EU15-átlag alá csökkent az egész régióban. Ez a tendencia egyes országokban a munkaerőpiaci lehetőségek tényleges javulásának az eredménye, másutt – például Romániában és Lengyelországban – viszont az inaktív arányának (az EU15-höz képest értelmezett) növekedésével járt együtt.

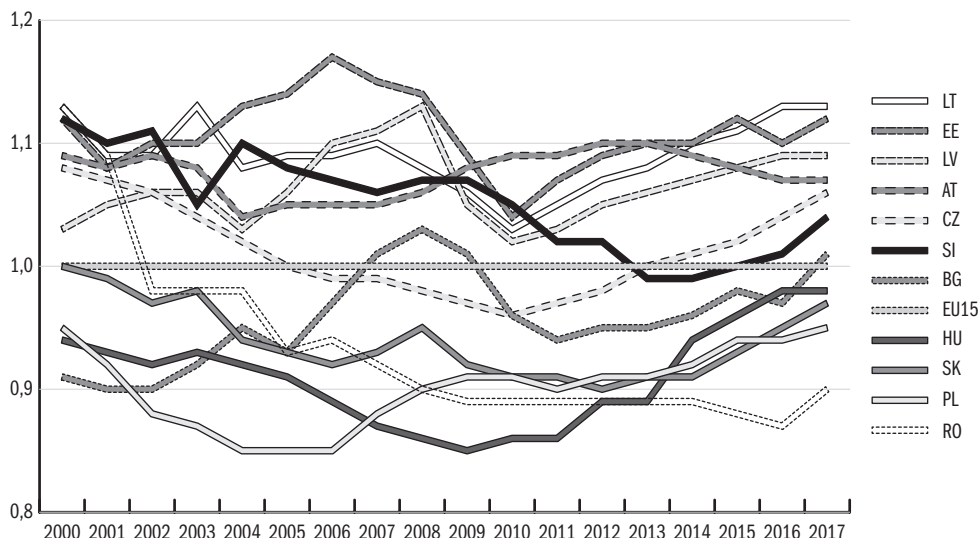
A női foglalkoztatási szint a kelet-közép-európai régióban *belüli* eltérései kevés figyelmet kaptak eddig. A korábbi kutatások Nyugat-Európára fókuszáltak (például *Cipollone és szerzőtársai* 2014), vagy a foglalkoztatottság általános visszaesésében megfigyelt különbségeket igyekeztek magyarázni. Az attitűdök és szakpolitikai változások női foglalkoztatást érintő hatását vizsgáló kutatások (például *Fodor*, 2005) általában nem veszik figyelembe a női munkaerő összetételének változását.

Ez az alfejezet röviden bemutatja a női foglalkoztatás alakulását néhány kiválasztott kelet-közép-európai országban, majd megvizsgálja, hogy ezeket milyen mértékben magyarázták 1) a demográfiai trendek (idősödés, növekvő iskolázottság és a születésszám csökkenése), 2) a demográfiai csoportokon

* A kutatás, mely az ezen tanulmányban bemutatott eredményekhez vezetett az Európai Unió 7. Keretprogramjától kapott támogatást a “Growth–Innovation–Competitiveness: Fostering Cohesion in Central and Eastern Europe” (GRIN-COH) című támogatási megállapodás alapján.

belül megfigyelt, elsősorban a szakpolitikai intézkedéseknek betudható változások, illetve 3) az olyan általános munkaerőpiaci trendek, amelyek az összes alcsoportra hasonlóképpen hatnak.

3.1.1. ábra: Relatív női foglalkoztatási ráta a posztszocialista EU-tagországokban, EU15 = 1

Megjegyzés: A 20–64 éves populáció arányában. A magyar adatok a közfoglalkoztatottakat is tartalmazzák (ami 2009-től érdemben növeli a foglalkoztatási rátát).

Rövidítések: AT: Ausztria, BG: Bulgária, CZ: Cseh Köztársaság, EE: Észtország, HU: Magyarország, LT: Litvánia, LV: Lettország, PL: Lengyelország, RO: Románia, SI: Szlovénia, SK: Szlovákia.

Forrás: Eurostat (lfsa_ergan).

Az elemzésben *Smith–Welch* (1989) dinamikus dekompozíciós módszerét alkalmazzuk. A kiválasztott kelet-közép-európai országokat Ausztriához hasonlítjuk, ahol a női foglalkoztatás valamivel nagyobb, de hasonló tendenciát követett, mint az EU15 átlaga.¹

A dekomponálás módszere

A dekomponálás első lépése egy regressziós becslés, amely megadja a foglalkoztatást meghatározó tényezőket az egyes országokra a vizsgált időszak elejére és végére vonatkozóan. Ezt követően a becsült együttthatók és a magyarázó változók segítségével meghatározzuk, mely tényezők felelősek az országok közötti különbségekért. Az egyéni EU–LFS-adatok (20 és 64 év közti nők) segítségével a 2001–2016 időszakra lineáris valószínűségi modellekkel megbecsüljük a főbb demográfiai változók és a foglalkoztatottság összefüggését. A becslés módszertanát *Csillag és szerzőtársai* (2013), az eredményeket *Samu és szerzőtársai* (2018) mutatja be részletesen.

¹ Ausztria választása mellett szólt az is, hogy a jóléti rendszere a magyaréhoz hasonlóan kontinentális jellegű, így realisabb viszonyítási pont lehet, mint a skandináv országok (vagy az EU15 átlaga, amely több tekintetben nagyon eltérő országokat tömörít).

A női foglalkoztatást befolyásoló tényezők

A női foglalkoztatás alakulását hosszú távú demográfiai folyamatok, lassan változó attitűdök, társadalmi elvárások és a szakpolitikai intézkedésekkel rövid távon is megváltoztatható ösztönzők és szabályok is befolyásolják. Itt azokat a tényezőket tudjuk vizsgálni, amelyek a kor és iskolázottság szerinti csoportok (illetve az anyák) foglalkoztatására eltérően hatnak.

A *születésszám növekedése*, ha nem jár együtt a napközbeni ellátás bővítésével, csökkenti a női foglalkoztatást. Ennek a szerepét az anyák aránynövekedésének betudható foglalkoztatáscsökkenéssel mérjük a dekomponálás során. Az *idősödés* szintén csökkenti a foglalkoztatási szintet, mivel az idősebb korosztályokban általában kevesebben dolgoznak, az egészségi állapot romlása, a szabadidő megnövekedett értéke, illetve a nyugdíj ellenősztonzó hatása miatt. Ennek szerepét az idősebbek arányának növekedésével tudjuk megragadni. Az *iskolázottsági szint* emelkedése növeli a női foglalkoztatást; szerepét az alacsony, illetve magasan iskolázott csoportok arányának változásával ragadjuk meg.²

A *napközbeni ellátás* bővítése és ingyenes vagy kedvezményes biztosítása növelheti a női foglalkoztatást. Ezt a kisgyermekes anyák foglalkoztatási rátájának változásában tudjuk tetten érni. A *nyugdíjazási szabályok* változásának szerepét az idősebb nők foglalkoztatási rátájának változása tükrözi: a korhátáremelés a ráta emelkedésében, a szolgálati idő megengedőbb beszámítása a ráta csökkenésében tükröződik. A *minimálbér* emelése az iskolázatlan nők csökkenő foglalkoztatási rátájában jelenik meg.³ A *keresletélénkítő adóengedmények* szerepét akkor tudjuk megragadni (az adott csoport foglalkoztatási rátájában megfigyelt változásban), ha a kedvezmény bizonyos életkori vagy iskolázottsági csoportokra vonatkozik.

Néhány további tényező: például a munkakeresletet általában növelő *gazdasági fellendülés* vagy a nőkkel szembeni *diszkrimináció* csökkenése általában minden nő számára javítja a munkapiaci lehetőségeket. Ezeket a tényezőket a dekomponálás során nem tudjuk szétválasztani.

Mi alakította a női foglalkoztatást Magyarországon?

Ausztriában csaknem folyamatosan, 65-ről 74 százalékra nőtt a nők foglalkoztatása 2001 és 2016 között, míg a többi vizsgált országban nagyobbak voltak az ingadozások, különösen a válság idején. Bulgária és Észtország esetében a válság előtti időszakban, míg Lengyelország esetében a válság előtt és után volt viszonylag gyors a női foglalkoztatás bővülése. Magyarországon a 2001-ben mért 61 százalék eleinte lassan, majd a válság utáni időszakban gyorsabban emelkedett, és 2016-ra elérte a 70 százalékot.

A munkaerő kor szerinti összetételében nem térnek el nagyon a kiválasztott országok, és az idősödés mindenütt elindult, bár nem azonos sebességgel. Lengyelországban és Észtországban kissé gyorsabban (az 55–59 évesek aránya 9–11 százalékról 15 százalékra) nőtt a vizsgált 16 év alatt, míg Bulgáriában és

2 Ugyanakkor egyes csoportok, például a munkanélküli fiatalok iskolázottságát érdemben képes javítani a jó szakpolitika, ami rövid távon is hozzájárulhat a foglalkoztatás emelkedéséhez.

3 A közfoglalkoztatás bővítése ugyanebben a csoportban javulásként jelentkezne, ezt azonban a magyar adatokból kiszűrtük (ennek módszerét és indoklását lásd Scharle, 2016).

Magyarországon lassabban (13–14 százalékról 14–15 százalékra) nőtt, mint Ausztriában (12 százalékról 14 százalékra).

Az iskolázottság szerinti összetétel lényegesen nagyobb szóródást mutat. Az időszak elején, 2001-ben Ausztriában, Bulgáriában és Magyarországon a munkaerő negyede volt képzetlen, míg Lengyelországban csak ötöde, Észtországban alig 10 százaléka. Az időszak végére csökken valamelyest a lemaradók hátránya. A felsőfokú végzettségűek arányában az időszak elején Bulgária és Észtország járt élen. Bár minden vizsgált országban nőtt az iskolázottak aránya, a javulás lényegesen gyorsabbnak bizonyult Lengyelországban és Ausztriában, így az időszak végén már Magyarországon volt a legalacsonyabb (28,8 százalék) ez a mutató. (Ausztriában 16 év alatt 12,5-ről 32,2 százalékra, Magyarországon 15,1-ről 28,8 százalékra nőtt a felsőfokú végzettségűek aránya.)

Ausztriához képest tehát 2001-ben nem volt jelentős hátrányban Magyarország a női népesség összetételét tekintve. A válság előtti időszakban a női foglalkoztatás mégis valamivel lassabban nőtt Magyarországon, mint Ausztriában. A változás dekomponálása alapján úgy tűnik, ez főként a foglalkoztatás általános szintjét meghatározó hatásoknak tudható be, egyes specifikus tényezők ugyanis Magyarországon alakultak kedvezőbben. Az iskolázatlan népesség aránya jelentősen csökkent, ami önmagában 1,6 százalékpontot emelt a női foglalkoztatási rátán, és a kisgyermekes anyák munkavállalási esélyei nem romlottak olyan mértékben, mint Ausztriában, ami további 1,5 százalékpontos javulást jelentett. Ezeket azonban ellensúlyozta az általános (–4,5 százalékpont), illetve demográfiai (–1,5 százalékpont) hatásokból adódó 6 százalékpontos lemaradás.

A válság alatt Ausztriában tovább folytatódott, míg Magyarországon megtorpant a lassú javulás. A két ország közötti különbség nagyrészt itt is az általános hatásoknak (6,5 százalékpont) tudható be. A demográfiai tényezők tovább növelték Magyarország lemaradását (az idősödés felgyorsulása 0,6 százalékponttal, az iskolázatlanok arányának lassabb csökkenése 0,5 százalékponttal, míg a születésszám gyorsabb emelkedése 0,6 százalékponttal csökkentette a foglalkoztatást). Ezt nem tudták ellensúlyozni az egyébként inkább pozitív hatású szakpolitikai lépések: a nyugdíjazási szabályok szigorítása (0,8 százalékpont) és az anyák munkavállalásának ösztönzése (0,6 százalékpont).

A válság utáni időszakban Ausztriában lelassult, míg Magyarországon megugrott a nők foglalkoztatása, amit megint elsősorban az általános hatások magyaráznak (6,3 százalékpont). A demográfiai és szakpolitikai változások szerepe ehhez képest csekély. Ausztriában folytatódott, míg Magyarországon lelassult az 55–59 éves korosztály arányának növekedése (+0,8 százalékpont), ugyanakkor Ausztriában gyorsabban nőtt a magas iskolai végzettségűek aránya is (–1,6 százalékpont). A szakpolitikai beavatkozások ebben az időszakban inkább növelték Magyarország hátrányát: az 55–59 évesek (–0,8 százalékpont), az iskolázottak (–0,9 százalékpont) és a kisgyermekes anyák (–0,6

százalékpont) foglalkoztatási rátája is gyorsabban javult Ausztriában, mint Magyarországon.

A gyors javulást felmutató kelet-európai országokban is az általános hatások szerepe a meghatározó. Bulgáriában és Észtországban a válság előtti időszakban gyorsabban nőtt a női foglalkoztatás, mint Magyarországon, amit mindkét országban főként az általános gazdasági hatások magyaráznak (rendre 5,6 és 7,7 százalékpont).⁴ Lengyelország lemaradását a válság előtti időszakban elsősorban az idősödés felgyorsulása magyarázza: az idősebb (55–59 éves) korcsoportok aránya gyorsabban nőtt, mint Magyarországon (vagy Ausztriában), és ezt tetézte, hogy az 50–59 éves nők foglalkoztatási rátája csökkent. A válság időszakában ez a hátrány már nem érvényesült, miközben az általános hatások kedvezőbben alakultak (hiszen a lengyel gazdaság sokkal jobban vészelte át a válságot, mint a magyar) – főként ennek köszönhető, hogy az időszak végére a behozták a lemaradást.⁵

Úgy tűnik tehát, hogy a női foglalkoztatás alakulásának országok közötti eltéréseit ebben a 2001 és 2016 közötti időszakban főként az általános hatások mozgatták, de a demográfiai és szakpolitikai hatások szerepe sem elhanyagolható. Az időszak végére Magyarország felzárkózott az uniós átlaghoz, de Ausztriához képest alig tudta csökkenteni a lemaradását: a válság utáni javulást visszafogták a kedvezőtlen szakpolitikai lépések.

Hivatkozások

- CIPOLLONE, A.–PATACCHINI, E.–VALLANTI, G. (2014): Female labour market participation in Europe. Novel evidence on trends and shaping factors. *IZA Journal of European Labor Studies*, Vol. 3. No.18.
- CSILLAG MÁRTON–SAMU FLÓRA–SCHARLE ÁGOTA (2013): [Exclusion from the labour market in post-socialist EU member states](#). Grincoh Working Paper.
- FODOR ÉVA (2005): [Women at work: The Status of Women in the Labour Markets of the Czech Republic, Hungary and Poland](#). Policy Report on Gender and Development, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Occasional Paper 3.
- SAMU FLÓRA–SCHARLE ÁGOTA–CSILLAG MÁRTON (2018): [A női foglalkoztatottságot alakító tényezők poszt-szocialista EU tagországokban](#). Budapest Intézet. Kézirat.
- SCHARLE ÁGOTA (2016): [Mennyit nőtt a foglalkoztatás 2008 óta Magyarországon?](#) Megjelent: *Kolosi Tamás–Tóth István György* (szerk.): Társadalmi riport 2016. Tárki, Budapest, 54–72. o.
- SMITH, J. P.–WELCH, F. (1989): Black economic progress after Myrdal, megjelent: *Journal of Economic Literature*, Vol. 27. No. 2. 519–564. o.

4 Bulgária esetében, vélhetően az ambiciózus nyugdíjreformnak köszönhetően az 55–59 évesek gyorsan növekvő foglalkoztatása hatott még pozitívan (1,4 százalékpont), Észtország esetében pedig a kisgyermekes anyák (1,2 százalékpont) és a magas iskolai végzettségű nők (0,9 százalékpont) munkapiaci esélyeinek javulása.

5 A válság után a magyarnál ismét kissé lassabban emelkedik a lengyel nők foglalkoztatása, nagyrészt az általános hatásoknak betudhatóan.